

— Az irodalom kezdetben oly módon jutott szerephez, hogy a Ferenc király születésnapja tiszteletére rendezett februári ünnepségek előtt pályázatot hirdettek a hallgatók között a király írásos köszöntésére, „hogy a tanulók mind a stílusban, mind a szóbeli előadásban a deák, magyar és német nyelvben perfiálják magukat . . .”-idézi a szerző a Direktórátusi Protocollum 1817. II. No. 1960-as bejegyzését Az irodalom tehát csak eszköz, egyéb nevelési célnak alárendelt szerepet tölt be. De haladás az irodalom szempontjából már ez a célkitűzés is, ha Festeticsnek ahhoz az 1807-ben tett javaslatához mérjük, amelyet a könyv írója egy korábbi fejezetben (Közösség és erkölcs) idéz. A gróf ott az alakuló önképzőkörnek megtiltja, hogy tagjai szépirodalmi munkákat adjanak elő, mondván, hogy a magyar nyelv gyakorlását „hasznos gazdaságbeli tárgyakra való értekezésben tegyék”.

Mindaz, amit a szerző az irodalomnak a Helikonon betöltött másod-, néha harmadrangú szerepéről elmond, hitelt érdemlő tényeken alapul. Gazdasági szakiskola volt a Georgikon és Festetics minden eszközzel kímélt agrár-szakembereket akart nevelni. Mégis, a tanulmány, az igazságtéves céljától vezetve talán egy árnyalattal, nem többel, meghalványította a Georgikon irodalomtörténeti jelentőségét. A dunántúli költők jelenléte, egymással való találkozása, alkalmankénti szereplése az irodalom polgárosodásának legalábbis némi előjele volt, hiszen abban az időben az országban másutt még ilyen szinten sincs irodalmi élet. — Nem lehet egészen figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, amit egy mondatban — minden kommentár nélkül, a kelletténél szűkszavúban — ad tudunkra a szerző, hogy ti. „Az utolsó, 1819. febr. 12-én tartott helikoni ünnep irodalmi programja volt a legváltozatosabb”. Volt tehát fejlődés, és ki tudja, ha Asbóth János, az ünnepségek szervezője nem távozik el Keszthelyről, ha Festetics György tovább él, nem lettek volna esetleg még változatosabbak a következő irodalmi programok?

Végül csupán egy apróság; Konyári Mihály *Buzdítás* című költeményének verstani elemzése során téves megállapítással találkozunk. „A háromütemű sorokat egy negyedik, kétütemű csonka zárja” — olvassuk, holott itt szaphói strófával van dolgunk.

Tamás Anna

La presse ouvrière. 1848—1850. Angleterre. États-Unis. France. Belgique. Italie. Allemagne. Tchéco-Slovaquie. Hongrie. Études présentées par Jacques Godechot. Paris, 1966. Société d'Histoire de la Révolution de 1848. 312 p. (Bibliothèque de la Révolution de 1848. Tom. XXIII.)

Részletmunkák egész sora után, melyből mindmáig kimagaslík Armand Cuvillier régi, de becses monográfiája (*Un journal d'ouvrier „l'Atelier” 1840—1850.* Paris, 1914.) ideje már az összegezésnek, hogy teljes képet kapjunk a munkássajtó kezdeti hőskoráról. E célhoz visz közelebb a nemzetközi tanulmánykötet, mely a *Société d'Histoire de la Révolution de 1848* sorozatában legutóbb megjelent.

A gyűjtemény tizenkét tanulmányt foglal magában. M. Z. Brooke a manchesteri, D. Thompson az angol munkássajtó megindulásáról értekezik; E. Pessen az Egyesült Államok első munkásújságjait, K. Obermann pedig az amerikai német nyelvű orgánumokat ismerteti; E. Sullerot írásának tárgya a franciaországi nőmozgalom sajtója (mely elválaszthatatlan a korabeli munkásügytől); R. Gossez a párizsi forradalmi hírlapokról ad áttekintést; R. Demoulin a belgiumi, G. Gaeta az olaszországi, F. Balsar a német, G. Becker a kölni, K. Novotny és J. Koralka a csehországi munkássajtót mutatja be; végül a magyar kezdeményekről Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tanulmánya szól.

A tizenkét értekezés eredménye még nem maga a kívánatos szintézis, inkább csak körkép. A kötet minden darabja sok értékes ismeretet közöl, de korántsem azonos módszerrel él, s ezért nehezen illeszkedik össze egészé. A feladat nehézségeiről a bevezetőben J. Godechot is panaszkodik: senki sem tisztázta még mi értendő „munkásújság”-on, s a szerzők vegyesen használják a „presse ouvrière”, „presse à rédaction ouvrière”, „presse à destination des ouvriers” kifejezéseket. Annyi bizonyos, hogy a szó jelentés-körét nem volna tanácsos túlságosan szűken megvonni, hiszen a szorosabb értelemben vett munkássajtó a radikális hírlapirodalom talajából nőtt ki, s olyannyira összefonódott vele, hogy története ennek ismerete nélkül nem is érthető. Helyes tehát R. Gossez eljárása, aki tanulmánya tárgyának tekintette mindazokat az orgánumokat, melyek — a februári forradalomtól kezdve — munkás-követeléseket hangoztattak, és a szociális republika jelszavát követték.

Magyar vonatkozású adatot a külföldi szerzők munkáiban egy helyt találunk; K. Obermann említi, hogy Weydemeyer, a New York-i *Die Revolution* (1852) szerkesztője a magyar emigránsok, kiváltképp Szemere Bertalan támogatására is számított: az adatot már korábban tudomásul vette a hazai szakirodalom (Századok, 1956. 669.)

Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tanulmánya (*Revendications ouvrières et presse progressiste 1848–1849*) jól megállja helyét a nemzetközi fórumon. Mivel nálunk voltaképpen munkássajtó 1848 táján még nincs, a szerzők a következő tárgyalásmódot választották: először vázlatosan ismertetik a magyarországi munkásság szociális követeléseit és mozgalmait (megkülönböztetve a radikális és a mérsékelt szárnyat, Kecskés Ede és Glembay Károly fellépéseit), azután rövid szemlével bemutatják, miként nyilatkoztak ezekről a hazai sajtó mérsékelt (Ungar, Pesti Hirlap, Hetilap), ill. radikális (Marczius Tizenötödike, Radicallap, Népelem, Munkások Ujsága és az úgynevezett hadi lapok) orgánumai. Előadásukban kevés kifogásolni való akad. Elírás vagy fordítói hiba lehet, hogy a szöveg a Pesti Hirlapot 1848-ban Kossuth újságjának mondja (efféle elírással R. Gossez kitűnő tanulmányában is találkozunk; H. Moreau-t 1850-ben megteszi a Jacques Bonhomme munkatársának, holott akkor már több mint tíz éve halott volt); és vitatható, helyes-e a Hetilapot 1848-ban mérsékelt orgánumok közé számítani, hiszen Tóth Móríc cikkei révén olykor szélsőségesen radikális hangot ütött meg. Külföldi olvasó, aki először kap idegen nyelven áttekintést a magyar 48 sajtójáról, nagy hasznát veheti Erényi Tibor és Kemény G. Gábor tájékoztatásának. A tanulmány tárgyát azonban másképp is föl lehetett volna fogni: ragaszkodni, mint R. Gossez, a radikális sajtó (alaposabb) ismertetéséhez, a középpontba állítva Tancsics lapját (ez esetben bizonyára a Jövő és a Die Opposition sem maradt volna ki); vagy sorra venni a munkásbarát hírlapírókat (ez esetben, Tancsics és Mészáros Károly mellett, Birányi Ákosnak is szóba kellett volna kerülnie); vagy bevonni a vizsgálódás körébe, milyen visszhangot vertek nálunk a külföldi munkásmozgalmak, elsősorban a párizsi júniusi felkelés – talán épp ez utóbbi módszerrel válhatott volna a tanulmány igazán nemzetközivé, olyanra, hogy másoknak is példát adhatna összehasonlító sajtótörténeti kutatásokra...

Lukácsy Sándor

Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriumára. Szerkesztette: Kovács Sándor Iván, Péter László. Szeged, 1966. (Szegedi ny.) 472 l.

József Attila, Krúdy Gyula, Juhász Gyula emlékkönyv: az utolsó tíz év szerencsés elgondolását vállalkozásának legfontosabb kötetét sorolhattuk itt fel. S most melléjük írhatjuk Tömörkény István nevét. Születésének centenáriumára adta ki városa, Szeged (Kovács Sándor Iván és Péter László gondos szerkesztésében) az író első monográfiájának Ortutay Gyulának előszavát.

Az emlékkönyv sikerült felépítése hasznosította a korábbi vállalkozások tapasztalatait és tanulságait; Indulás – Visszhang – Emlékezés – Tanulmány – Tiszteletadás –; ezek a nagyobb egységek fogják össze az emlékezők-szerzők mondanivalóját és igazítják el a kutató-olvasót a *Tömörkény-emlékkönyvben*. A Reguli Ernő összeállította bibliográfia Tömörkény-kötetei egész 1966-ig, valamint a Tömörkény-irodalom válogatott bibliográfiája (s az író műveihez készített betűrendes mutató zárja a könyvet). Ez utóbbi már korábban is megjelent, mint a Szépirodalmi Kiadó gyűjteményes Tömörkény-kiadásának kalauza.

A szerkesztők programja egyértelmű és rokonszenves; „Minél több vélemény tükrében, minél több nézőpontból megmutatni az író; ez volt gyűjteményünk válogatásának alapvető elve... Nem igyekeztünk kigyomlálni a különféle írások ellentmondásait, sőt nagyon is tanulságosnak tartjuk szembesítésüket. Szerkesztői megjegyzéseinket pár tárgyi igazításra, kiegészítésre korlátoztuk... Szándékkal mellőztük Tömörkény saját írásait: még a tőle vett idézeteket is a legszükségesebbre szorítottuk. Az író megszólaltatni ugyanis nem emlékkönyvünk célja: ő összegyűjtött művei sorozatában beszél.”

Az emlékkönyv Tömörkény munkásságának sokoldalúságát dokumentálja; az író mellett az etnográfus, a néprajzkutató alakját is idézi. Látjuk őt a Somogyi könyvtár élén, olvashatunk régészeti munkájáról, a szegedi múzeum néprajzi tárának megalapítójáról. E sokoldalúan gazdag tevékenységből bontakozik ki az író alakja, aki „európai színvonalon, sajátos magyar hangot tudott megszólaltatni.” (Barcsay Jenő tiszteletadó szavai-ból. 360.) De hogy már a legjobb kortársak is ennek látták, azt Fadrusz János, Kozma Andorhoz írott levelének kiszakított jelzőivel bizonyíthatjuk; „új is meg magyar is” (80.). Értékes dolgozatok méltatják a népnyelv